

Elfeledett tartomány – szélsőséges erőszak Észak-Mozambikban

Forgotten Cape – Extremist violence in Northern Mozambique

Gergely Károly

titkárságvezető, attasé,
Magyarország Hanoi Nagykövetsége
károly.gergely@mfa.gov.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány célja, hogy áttekintést adjon a mozambiki Cabo Delgado tartományban zajló erőszakos szélsőséges felkelésről, különös tekintettel a 2023-as és 2024-es fejleményekre.

Módszertan: A tanulmány a szakirodalom, nyílt forrásból elérhető információk, valamint az *Armed Conflict Location and Event Data Project* (ACLED) vonatkozó adatainak áttekintésén alapul.

Megállapítások: A tanulmány megerősíti a korábbi kutatások ajánlásait a felkelésellenes műveletek holisztikus megközelítésének fontosságáról. A tanulmány megállapította, hogy a harctéren elért sikerek ellenére a mozambiki kormány nem foglalkozott a felkelés kiváltó okaival, azt nem kezelte átfogó módon, ami viszont lehetővé tette a felkelők számára, hogy 2024 első hónapjaiban újrászervezzék magukat és újabb műveleteket hajtsanak végre. A tanulmány felvázolja annak fontosságát, hogy a változó körülményekhez és az új információkhoz igazítsuk a felkelés elleni stratégia kidolgozására és végrehajtására vonatkozó megközelítésünket.

Érték: 2021-re mind a tudományos, mind a fősodratú média felfigyelt az észak-mozambiki erőszakos szélsőséges csoportok tevékenységére, amely addigra már több mint 800 000 embert kényszerített lakóhelye elhagyására. Később azonban, Mozambik nemzetközi közösséghez intézett segélykérését és a harctéren elért sorozatos győzelmeket követően, a felkelés lényegében teljesen eltűnt a fősodratú diskurzusból. Ez a tanulmány betölti ezt a hiányt, és naprakész összefoglalót ad a felkelés tevékenységéről, valamint előzetes megerősítést nyújt a korábbi kutatások érvényességéről.

Magyar nyelvű utánközlés. Jelen cikk angol változata megjelent a Belügyi Szemle 2025. évi 3. számában.
DOI link: <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2024.v73.i3.pp705-722>

Kulcsszavak: ISIS, Cabo Delgado, terrorizmus, dzsihadizmus

Abstract

Aim: The aim of the study is to provide an overview of the violent extremist insurgency in Mozambique's Cabo Delgado province with a special emphasis on developments in 2023 and 2024.

Methods: The study is based on the review of secondary literature, open-source information, as well as Armed Conflict Location and Event Data Project's (ACLED) relevant data.

Findings: The study confirms the recommendations of previous research regarding the importance of a holistic approach to anti-insurgency operations. The study found that despite achieving successes on the battlefield, the government of Mozambique has failed to address the root causes of the insurgency and to pursue a well-rounded policy which in turn allowed the insurgents to rebuild and conduct more operations in the first months of 2024. The study outlines the importance of adapting one's approach to the devising and the implementation of an anti-insurgency strategy in response to changing circumstances and new information

Value: By 2021, both scholarly and mainstream media took notice of the violent extremists' activities which by that point had displaced over 800,000 people. However, with Mozambique's call for help to the international community and a string of victories on the battlefield, the insurgency essentially disappeared from mainstream discourse. This study fills this gap and provides an up-to-date summary of the insurgency's activities as well as tentative confirmation of the validity of previous research.

Keywords: ISIS; Cabo Delgado; terrorism; jihadism

Bevezetés

2017-ben fegyveres lázadók egy helyi csoportja átvette az ellenőrzést az észak-mozambiki Cabo Delgado tartomány egyik legfontosabb városi központja felett, s ezzel a nemzetközi érdeklődést is felkeltették.¹ A régió így

¹ A felkelők e csoportját sokféleképpen nevezték már. Helyileg először Al Shabaab (az ifjúság) néven ismerték, használták az Ahlu Sunna wa al Jama'a (ASWJ, a Szunna és a Közösség népe), vagy az ISCA/ISCAP/IS-M (az Iszlám Állam különböző tagszervezetei) nevet is. Emellett különböző tanulmányokban felkelőknek, erőszakos szélsőségeseknek, dzsihadistáknak, terroristáknak, bűnözőknek vagy egyszerűen banditáknak nevezték őket. Az egyértelműség kedvéért a tanulmány túlnyomórészt a felkelők kifejezést használja, de időnként a fent említett elnevezések közül más elnevezések is szerepelnek benne.

immár nyolc éve a rendszeres erőszak színtere. 2017-re a különböző támadások már több százezer embert üttek el szülőföldjéről, és a megölt, kitelepített vagy más módon erőszaknak kitett emberek száma szüntelenül nőtt. A támadást végrehajtó csoport iránti érdeklődés 2021 késő tavaszán-nyarán tetőzött, ezt követően azonban a nemzetközi közönség radarjáról gyorsan lekerült. A szakirodalom is azt mutatja, hogy a témáról szóló legtöbb tanulmány 2021–2022-ben jelent meg. E tanulmányok közül sok a felkelés egyes aspektusaira – a lázadás eredetére, finanszírozására, toborzási módszereire vagy katonai stratégiájára – összpontosít. A gyorsan változó helyzet azonban azt jelenti, hogy a szakirodalomban döntő hiányosság fedezhető fel. Kutatásom egyesíti a felkelés gyökereiről és első éveiről szóló korábbi kutatásokat a 2023 folyamán és 2024 első három hónapjában folytatott tevékenységük elemzésével. A tanulmány központi érvelése az, hogy az információs csatornák nyitottsága – mind belföldön, mind nemzetközi szinten – kulcsfontosságú egy működő felkeléssel szembeni stratégia kidolgozásában.

Annak érdekében, hogy a felkelésről alkotott képünk pontosabb legyen, ez a tanulmány áttekinti a témával foglalkozó tudományos szakirodalmat, valamint felhasználja az ACLED adatait az elmúlt 15 hónap erőszakos tevékenységéről. A tanulmány első része bemutatja a felkelés szerteágazó gyökereit, és bemutatja az erőszak kitöréséhez vezető körülmények és katalizátorok hálóját. A második rész elemezni fogja a mozambiki kormány válaszütemét, valamint azt, hogy megközelítésük hogyan változott, és ami még fontosabb, milyen tekintetben nem változott. A harmadik rész összefoglalja a felkelés elmúlt egy évét, hogy bemutassa, hogy a kormányzati intézkedések nem érték el céljaikat. E három részen keresztül a tanulmány hozzájárul a meglévő szakirodalomhoz azáltal, hogy az elmúlt 15 hónapra vonatkozóan rendelkezésre álló adatokkal és elemzésekkel közösen vizsgálja a helyzetet. Ezáltal nyilvánvalóvá válik, hogy a felkeléssel szembeni stratégia kidolgozásának és végrehajtásának a változó körülményekhez és az új információkhoz való igazítása kiemelkedő fontosságú.

1. rész – Az erőszak gyökerei

A Cabo Delgado-i erőszak gyökerei évtizedekre nyúlnak vissza. Annak érdekében, hogy kiegyensúlyozott képet adjunk erről a bonyolult kérdésről, Emily Estelle és Jessica Trisko Darden (2021) munkájára támaszkodunk, akik azonosították a felkelés legfontosabb feltételeit és katalizátorait. Jelen tanulmány szélesebb körű kutatásokat is megvizsgál, hogy kibővítse ezt a keretet, ugyanakkor szem előtt tartja, hogy a felkelésnek ez a leginkább kutatott része, így

lehetetlen minden aspektussal foglalkozni. A Cabo Delgadoót évtizedekig sújtó összetett kihívások nem megfelelő megértése azt eredményezte, hogy a közönségben belül felerősödött a kormányzattal szembeni ellenérzés, ami végül a felkelés kitöréséhez vezetett.

1. számú táblázat

A Cabo Delgado felkelés feltételei és katalizátorai

Kondíciók	Katalizátorok
Gyenge kormányzás • Politikai marginalizáció • A korábbi konfliktusok elhúzódó hatása • A biztonsági ágazat sebezhetősége	Gyenge kormányzás • Fegyveres fellépés a régiók szakadár csoportjai ellen • A felkelés korai szakaszának hibás kezelése
Gazdasági marginalizáció • Korrupció • A társadalmi felemelkedéshez szükséges munkahelyek hiánya • A szolgáltatószektor alulfinanszírozottsága	Gazdasági marginalizáció • Több helyi iparág egyidejű összeomlása, természeti katasztrófák következtében • Az LNG-fejlesztésből származó helyi előnyökkel kapcsolatos magas elvárások
Etnikai, társadalmi és vallási feszültség • Generációs szakadék a muszlim lakosság körében • A külföldről finanszírozott vánhábita oktatás befolyása • Korábbi kapcsolat a kelet-afrikai iszlamista hálózatokkal • A makonde, mauhwa és mwani nyelvek szétválasztása	Etnikai, társadalmi és vallási feszültség • A tanzániai szalafi-dzsihadista hálózat befolyása

Forrás: *Estelle & Darden, 2021.*

A rossz kormányzással kapcsolatos problémák hátterében elsősorban a korábbi konfliktusok elhúzódó hatásai állnak. A függetlenségi háborút (1964–1974) követően Mozambikot több évtizedes polgárháború sújtotta, amely az 1992-es római békeszerződéssel ért véget. A békefolyamat hiányosságait kimerítően elemezte Cyprian Muchemwa és Geoffrey Thomas Harris (2019). Fontos kiemelni, hogy a különböző csoportok lefegyverzését nem hajtották végre megfelelő odafigyeléssel – sem fizikai, sem pszichológiai értelemben –, ezért a „béke kultúrája” soha nem vert igazán gyökeret (Faleg, 2019).

Egyes – az etnikai-nyelvi különbségekkel keveredő vallási különbségeken alapuló (Estelle & Darden, 2021; Dembele, 2020) – csoportok politikai marginalizálása a portugál időköt követően is folytatódott. A gyarmati időszakban a makonde etnikai csoport előnyben részesítése olyan ellenérzésekhez vezetett, amelyek csak fokozódtak, amikor a kommunista párt, a FRELIMO (amely végül győztesen került ki a polgárháborúból) hasonlóan hátrányos helyzetbe hozta (Israel, 2020) a tartomány másik fő etnikai közösségét (a mwanit). Számos afrikai ország posztkoloniális történelme bővelkedik a gyarmati politika maradványhatásaként kialakult konfliktusokban – a nigériai igbók és az etiópiai tigrinyák esete csak két példa a legvéresebbek közül.

A lefegyverzés hiánya mellett Mozambik határainak porózussága (Barnett, 2020), valamint a rendőrség és a katonák pénzügyi bizonytalansága (Nhamirre,

2021, ezért a fegyveres erők és a civilek közötti kapcsolat kezdettől fogva feszült volt.

Az a tény, hogy a hadsereg és a rendőrség súlyosan alulfizetett (volt), szorosan összefügg a korrupcióval és a klientelizmussal. Ezek a mozambiki államapparátus „szélességét és mélységét” (Lucey & Patel, 2021) jellemző tulajdonságok, amelyek a fegyveres erőket fogékonnyá teszik a harmadik felek beavatkozására, és ellenérzéseket szülnek a helyi lakosság körében (Hayson, 2018). Emellett az északi tartomány helyi gazdaságát átszövő illegális kereskedelem és széles körű informalitás jellemzi, ami olyan körülményeket teremt, amelyekben az erőszakos szélsőségek finanszírozása nehezen visszaszorítható (Habibe et al., 2019).

Cabo Delgado a legtöbb társadalmi mutató tekintetében még Mozambikban is az utolsó helyen áll, ezért egyesek Cabo Esquecido (Elfelejtett Fok) néven emlegetik (Matsinhe & Valoi, 2019). A régió elmaradottságával a függetlenség óta egyik kormány sem foglalkozott, és az évtizedekig tartó „szisztematikus elhanyagoltság” (Azani & Duchan, 2020) a helyi lakosság nagy részét bizonytalan gazdasági és társadalmi helyzetben hagyta. Ciklonok, áradások és egy sor egészségügyi válság miatt a tartomány infrastruktúrája és élelmezésbiztonsága a konfliktust megelőző években tovább romlott (Meek & Nene, 2021). Az állam nem hallgatta meg a helyi lakosságot a szükségleteikről, még akkor sem, amikor azok a formálódó felkelésre próbáltak figyelmeztetni (Boerekamp et al., 2022).

Ráadásul a gyorsan növekvő népesség miatt az egekbe szökött a stabil jövedelemmel nem rendelkező fiatalok száma, ami a kilátástalansággal és a reménytelenséggel párosulva a szélsőséges agitáció melegágyát képezte. Ez a demográfiai változás a generációs konfliktusok kiéleződéséhez is vezetett, ami leginkább abban nyilvánult meg, hogy „*a hagyományos vezetésnek [nem volt] kapcsolata a fiatalabb muszlimokkal*” (Lister, 2021).

Az „öregek” és a „fiatalok” közötti különbségek világossá váltak, ahogy az iszlám új, szigorúbb és intoleránsabb változata kezdett teret nyerni az ifjúság körében. Kutatók már 2009-ben figyelmeztettek a különböző felekezetek közötti konfliktus lehetőségére (Bonate, 2009). Több tanulmány is megörökítette e csoport kialakulását, követőiket a régióban Al Shabaab (a fiatalok) néven ismerték. A csoportot vezető radikális prédikátorok más szélsőséges vezetőikkel is kapcsolatban álltak, összekapcsolva Cabo Delgadót a radikális iszlamista csoportok szélesebb, bár szórványos hálózatával. A nemzetközi elemek jelenléte néhány korai olyan állításnak is teret adott, amelyek a felkelésért „külföldieket” (főként tanzániaiakat) tett felelőssé – ezeket az állításokat később széles körben megcáfolták, és ma már elfogadott, hogy „*az erőszakot elsősorban mozambikiak követik el*” (Boerekamp et al., 2022). Mindezek az állapotok Cabo

Delgadóban már hosszabb ideje fennálltak, és mivel az állam nem foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, a tartomány puszkaporos hordóvá vált.

A szélsőséges erőszak katalizátorai és korai időszaka jól dokumentált. A fent említett gazdasági helyzetben a grafitra, rubinra és földgázra vonatkozó felfedezések fokozták a várakozásokat a helyi lakosság körében, azonban ezek a remények rövidesen alaptalannak bizonyultak (Gunaratna & Pethő-Kiss, 2023). Számos ilyen felfedezés több helyi közösség kitelepítéséhez is vezetett, arra kényszerítve őket, hogy maguk mögött hagyják az amúgy is törékeny megélhetésüket (Lea, 2023). Egy 2022-ben végzett felmérés szerint a válaszadók többsége e nyersanyagok felfedezését nevezte meg „a felkelés fő mozgatórugójaként” (Doxsee et al., 2024), míg más tanulmányok válaszadói az említett erőforrások rossz felhasználását említették okként (Boerekamp et al., 2022). E fejleményekkel párhuzamosan az Al Shabaab kormányzati elnyomása inkább feldühítette, mintsem megbékítette a résztvevőket; a felkelés eredetéről szóló egyik legtöbbet hivatkozott tanulmány, Eric Morier-Genoud kutatása részletesen elemezte ezt a folyamatot (2020). A kormány kemény, erőszakos fellépéssel válaszolt. Az ebből eredő eszkaláció gyors volt, és a világ nagy részét váratlanul érte – a Boerekamp és munkatársai (2022) által összeállított idővonalon olvasható.

A tanulmány első szakasza bemutatta a Cabo Delgado-i felkelés gyökereit, és felsorolta azokat a körülményeket, amelyek előkészítették hozzá a terepet. Megmutatta, hogy a különböző feltételek összetett kölcsönhatása tökéletes elegyet teremtett a felkelés szárba szökkenéséhez; Maputo azonban nem figyelte oda és nem értette meg a „problémák összetettségét” (Alberdi & Barroso, 2021). A következő részben azt elemezzük, hogyan reagált a kormány, miután a felkelés megindult.

2. rész – A kormány válaszlépései és kudarcai

A kormány válaszlépései már a kezdetektől fogva a kutatók, szakértők és különböző nem kormányzati szervezetek elemzésének és később súlyos kritikájának voltak kitéve, azonban a kormány vagy nem tudta, vagy nem akarta figyelembe venni ezeket az ajánlásokat. A következőkben bemutatjuk a fegyveres erők állapotát a felkelés kezdetén, a gyorsan kialakuló erőszakspirált, végül pedig a harctéren 2022 végéig kialakult helyzetet.

2017-ben a bevethető mozambiki kormányerők kiábrándultak és fegyelmezetlenek voltak (Stefanovszky, 2021), nem voltak ellátva megfelelő fegyverzettel és kiképzéssel (Azani & Duchan, 2020), korlátozott erőforrásokkal és képességekkel

rendelkeztek, valamint egyszerűen nem volt elég emberük (Estella & Darden, 2021). Annak ellenére, hogy a kormánynak nem voltak meg a képességei ahhoz, hogy erővel leverje a felkelést, gyorsreagálású rendőri egységet vetett be (Boerekamp et al., 2022), a régióból több száz embert letartóztatott és bebörtönzött, valamint információs blokádot vezetett be (Azani & Duchan, 2020).

Úgy tűnt, hogy a hadseregen belüli rivális csoportok a felkelést arra használják fel, hogy szabotálják ellenfeleiket (Dos Santos, 2020). Ez (a korrupció mellett) további magyarázatot adhat arra is, hogy jelentések szerint a hadsereg tisztjei információkat adtak át a szélsőségeseknek (Opperman, 2024a).² Emellett a fegyveres erőkhöz hasonlóan az igazságszolgáltatás és az ügyészség együttműködése sem volt hatékony – 2017 és 2021 között a terrorizmussal vádolt 431 ember kevesebb mint 38%-át ítélték el (Boerekamp et al., 2022). A mozambiki politika erősödő polarizálódása (Pitcher, 2020) azt jelenti, hogy a megosztottság áthidalása valószínűtlennek tűnik, sőt, talán még új repedések is keletkezhetnek, amelyeket aztán az erőszakos szélsőségesek kihasználhatnak.

Miután saját erői nem tudták megfékezni a felkelést, az állam katonai magáncégeket (PMC-ket) vont be, mindenekelőtt a Wagner-csoportot, a Dyck Adviser Groupot, valamint a Paramount és a Burnham Global konzorciumot. A következő években Maputo vonakodott elfogadni más államok segítségét, mivel igyekezett elkerülni, hogy „bukott államnak” (Lea, 2023) tűnjön, ehelyett saját hadseregére és PMC-kre támaszkodott. Tekintettel azonban arra, hogy ezek az erők mennyire alkalmatlanok és szétaprózódottak voltak, nem nyertek sem csatákat, sem szíveket, sem elméket (Love, 2023).

Kezdetben a felkelők elsősorban vagy közvetlenül a kormányerőket, vagy a velük kapcsolatban álló személyeket vették célba (Matsinhe & Valoi, 2019), szemben a civilek válogatás nélküli megölésével (Heyen-Dubé & Rands, 2022). A hadsereg (és később a PMC-k) szélsőséges erőszakkal válaszoltak. Ez a brutalitás viszont a szélsőségesek toborzását segítette elő: a korábbi tagok 71%-a azért csatlakozott a felkeléshez, mert „a kormány erőszakos vagy elnyomó intézkedéseket hajtott végre ellenük vagy a hozzájuk közel állókkal szemben” (Mangena & Pherudi, 2019).

A „terrorizmusra terrorizmussal való válaszadás” (Mutasa & Muchemwa, 2022) a felkeléssel szembeni műveletek során hosszú múltra tekint vissza – a Black and Tans híres írországi brutalitása csak egy példa erre –, és általában megnöveli az aránytalan erőszak valószínűségét. Mozambikban a lakosság általános

2 Érdekes módon Észak-Nigériában évek óta hasonló hírek keringenek arról, hogy fegyveres tisztek segítik az erőszakos szélsőségeseket. Ez vagy azt jelzi, hogy a fegyveres csoportok ezeken a helyeken valóban kapcsolatot építettek ki különböző tisztekkel, vagy pedig azt, hogy az együttműködés vádja elkerülhetetlenül felmerül, ha az állam nem tud hatékonyan fellépni.

brutalizációját fokozza, hogy a hadsereg, a rendőrség, a katonai magáncégek és a felkelők egyaránt követtek el háborús bűnöket (Lea, 2023). Amint azt az Amnesty International egyik jelentése borzalmas pontossággal részletezte, Cabo Delgado lakossága a különböző háborús csoportok között vergődik, „*amelyek közül egyik sem tartja tiszteletben védett státuszukat*” (Amnesty International, 2021). A biztonsági helyzetet tovább bonyolítja, hogy a transznacionális vállalatok különálló magánbiztonsági szolgáltatókkal szerződtek befektetéseik védelmére (Feller, 2021), valamint a kormány azon döntése, hogy legalizálja a milíciákat a felkelők elleni harc elősegítése érdekében (Mooloo, 2023). A Kongói Demokratikus Köztársaság északi tartományainak példája (ahol több mint 120 fegyveres csoport működik, és az erőszak mindennapos) elrettentő példaként szolgálhat.

Miután a katonai fronton évekig kudarcot vallottak, a kormány végül elismerte, hogy nemzetközi segítségre van szüksége. Ez nagyrészt a felkelők sikerei miatt alakult ki, amelyek közül a legfontosabbak Mocímboa da Praia városának 2020-as elfoglalása, majd 2021 márciusában a tartományi főváros, Palma elleni nagyszabású támadás volt. A különböző nemzetközi csapatok részvételének folyamatosan változó formáit már korábban is tárgyalták (Nharmirre, 2021): több mint húsz ország csapatai vannak jelen az országban, a legfontosabbak Ruandából és a Dél-afrikai Fejlesztési Bizottságból (SADC). A ruandai és a SADC-erőket 2021 nyarán vetették be.

Összességében ezeknek a jobban kiképzett és jobban szervezett csapatoknak röviddel a 2021-es bevetésük után sikerült „*jelentős bázisokat és fontos területeket elfoglalniuk*” (International Crisis Group, 2022). Az erőteljesebb terrorelhárító erők megérkezését követően a felkelők által elkövetett támadások szórványosabbá váltak, és az áldozatok száma csökkent (Larnerd & Columbo, 2023).

Ahelyett azonban, hogy nyomtalanul eltűntek volna, a felkelők egyszerűen taktikát változtattak. A következő részben azt vizsgáljuk meg, hogy a felkelők hogyan alkalmazkodtak a megváltozott harcéri körülményekhez, és ez hogyan vezetett az erőszak visszatéréséhez Cabo Delgadóban.

3. rész – Az erőszak visszatér

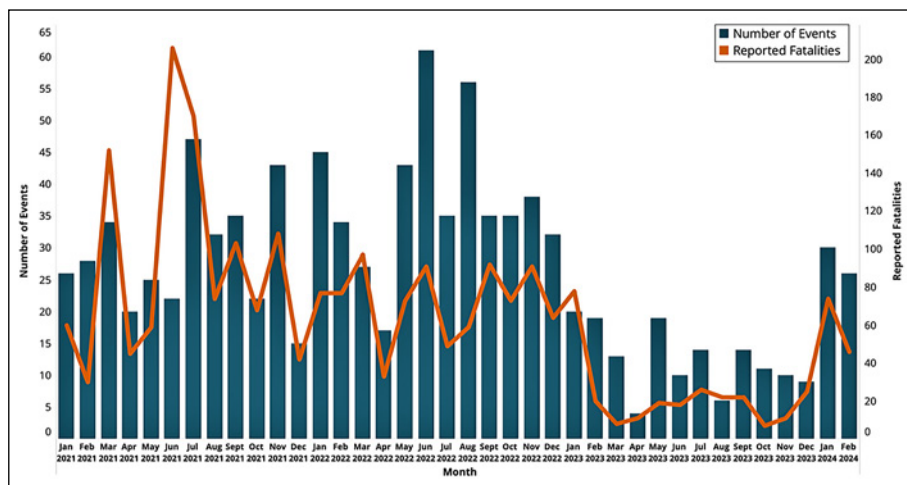
A 2021 nyarán megugró erőszakhullámot követően a SADC és a ruandai csapatok megérkezése mind az erőszakos események, mind a halálos áldozatok számának csökkenéséhez vezetett. A 2022-es év folyamán a felkelőket kiszorították a nagyvárosokból – ami a halálos áldozatok magas számához vezetett –, és működésüket erősen visszaszorították. A tanulmány utolsó része a felkelés

legutóbbi 15 hónapjára vonatkozó adatokat vizsgálja. Az adatok arra utalnak, hogy a katonai válaszlépésekre való kizárólagos összpontosítás tette lehetővé az erőszak visszatérését.

2023 januárjában felerősödtek az összecsapások a felkelők és a biztonsági erők között, főként Muidumbe körzetben ([URL1](#)). 2023 februárjában az erőszak jelentősen visszaesett; a felkelésről szerzett ismereteink fényében nem lehetetlen feltételezni, hogy e mögött szándékos stratégia áll. Ezt a hipotézist támasztja alá az a tény, hogy az ACLED szerint a felkelők helyi közösségek felé irányuló kapcsolatfelvétele ebben az időszakban is aktívan folytatódott ([URL2](#)). Miután a kormány kiszorította a felkelőket a főbb városi központokból, úgy tűnt, Maputo megelégedett azzal, hogy viszonylag rövid idő alatt győzelmek aratott ezeken a helyeken. A felkeléssel szembeni intézkedések története azonban tele van olyan esetekkel, amikor a nagyobb városi központok központi ellenőrzés alá kerülnek, míg a vidéket lényegében „feladják”. A tanulság az, hogy egyre erősebbé válnak, mint a Boko Haram Nigériában, vagy a tálibok Afganisztánban, de a történelem e tanulságait a kormányzati stratégiák nem vették figyelembe.

1. számú ábra

Politikai erőszak és bejelentett halálesetek Cabo Delgado-ban 2021. január és 2024. február között

Forrás. ACLED jelentés ([URL11](#))

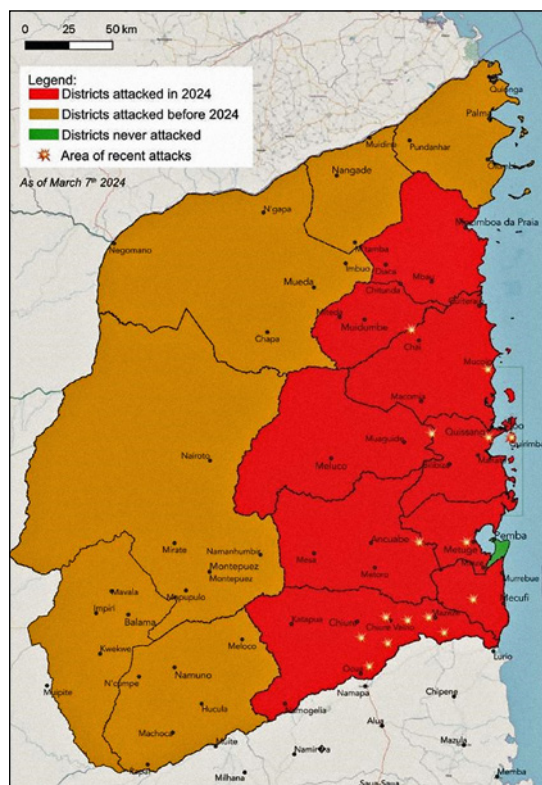
Magyarázat: a szürke oszlopdiaagram az erőszakok számát, míg a barna grafikon a bejelentett halálesetek számát jelzi.

2023 folyamán a támadások és a halálos áldozatok száma alacsony szinten maradt, a nyár folyamán enyhe növekedéssel. Augusztusban megölték a felkelők

vezetőjét, Bonomade Machude Omart, ami brutális megtorló támadásokat váltott ki a kormány katonái ellen. Emellett a vezetőjük halála a felkelőket potenciálisan még inkább a decentralizáltabb, sejtalapú működési mód irányába terelte ([URL3](#)). 2023 őszén és telén alacsony szintű erőszakos cselekmények zajlottak, és elterjedtek az improvizált robbanószerkezetek (IED). Bár a tényleges erőszak ezekben a hónapokban alábbhagyott, a központi kormány nem mért végzetes csapást az erőszakos szélsőségesekre. Mindazonáltal a korábbi években a felkelők „*rugalmasnak, alkalmazkodóképesnek és gyors terjeszkedésre képesnek*” bizonyultak ([Heyen-Dubé & Rands, 2022](#)). Egy 2020-as tanulmány arra figyelmeztetett, hogy „*a statikus vezetés kivételével minden fenntarthatósági terület [...] javul*” ([Forster, 2020](#)). A figyelmeztetések ellenére, amelyek szerint a felkelés képes újra fellángolni, a kormány nem mutatott kellő elszántságot a felkelés megszüntetéséhez.

2. számú ábra

Térkép a felkelők által 2024 januárjától 2024. március 07-ig elkövetett támadásokról

Forrás. Független tanácsadók, Mozambik

2024 fordulóján úgy tűnt, hogy a felkelők támadásai egyre gyakoribbak, és ismét Cabo Delgado keleti részét kezdték el támadni (Opperman, 2024b). A 2024. januári incidensek száma háromszorosa volt a 2023. decemberinek, és legalább 21 civil áldozatot követeltek, ami a legmagasabb adat 2022 decembere óta. Emellett regisztrálták az első jelentős település (Mucojo) elfoglalását, amióta a nemzetközi (ruandai és SADC) csapatok kiszorították őket más városokból. Érdekes módon ahelyett, hogy a lakosságot kitelepítették volna, mint korábban tették, a saria törvény szigorú értelmezését vezették be, lényegében átvették az állam helyét. Miután rövid időre átadták a területet a kormányerőknek, a felkelők február 9-én ismét átvették az ellenőrzést Mucojo felett (URL4).

A felkelők másik jelentős lépése a Chiüre felé való nyomulás volt, ahol a civilek elleni erőszak és a pusztítás korábban alig látott méreteket öltött (URL5). Az IOM becslései szerint 2024. március 4-ig 112 894 ember kényszerült lakóhelye elhagyására Cabo Delgadóban (főleg Chiüre és környékéről), és a kitelepítettek 62%-a gyermek volt (OCHA, 2024). Ez a második legnagyobb mértékű kitelepítés 2017 óta (UNICEF, 2024). Az OCHA arra figyelmeztetett, hogy 850 000 ember fog éhezni a külső szereplők fokozott támogatása nélkül (OCHA, 2023).

2024 első három hónapja alapján úgy tűnik, hogy a felkelők kettős stratégiát követnek: egyrészt a kalifátus életképességét demonstrálják a kiválasztott helyi lakossággal való pozitív kapcsolatépítés révén (Columbo, 2024), másrészt pedig vagyontárgyakat pusztítanak el, és brutálisan kitelepítik a civil lakosságot. A „növekvő [...] keresztények elleni erőszak” (Doxsee et al., 2024.), valamint a saria törvény bevezetése az általuk elfoglalt helyeken potenciálisan arra utalhat, hogy a felkelés egyre inkább az ISIS propagandagépezete által támogatott ideológia aspektusaira épít. E három hónap alapján a felkelők arra fognak koncentrálni, hogy új, korábban érintetlen területekre is benyomuljanak, újjászervezik erőiket, és megpróbálnak erősebb szövetséget kötni a helyi közösségekkel, lényegében áttérve a „lakossági alapú felkelő tevékenységre” (Doxsee et al., 2024), amihez a gerillaharchoz való visszatérés is társul.

A nemzetközi csapatok 2021 nyarán történt megérkezése óta a központi erők elsőpró sikert arattak a harctéren. Ezt a sikert azonban nem tudták tartós eredményekre váltani, amint azt a 2024. februári és márciusi események is bizonyítják. Ennek okai abban keresendők, hogy a mozambiki kormány képtelen volt rugalmasságot tanúsítani és újrafogalmazni a felkelés elleni válaszlépéseket.

A ruandai és a SADC fegyveres erőin kívül más államok és szervezetek kiképzési missziókat biztosítottak, amelyek célja a mozambiki állami erők hatékony harcoló és rendfenntartó alakulatokká való átalakítása volt. E missziók hatékonyságát nehéz megbecsülni, mivel Maputo nagyon vonakodott és vonakodik még mindig megosztani az információkat a „külföldiekkel”, beleértve a fegyveres

erőinek kiképzéséért felelős partnereket is. Az európai uniós kiképzők például nem tudják értékelni az általuk kiképzett csapatok hatékonyságát, miután azok bevetésre kerültek ([International Crisis Group, 2022](#)). Ez a titkolózás, amely a felkelés kezdetétől fogva mindent áthat, természetesen korlátozza a kiképző erők munkájának hatását a mozambiki erők jövőbeni művelési képességeire.

Ami a nem katonai jellegű erőfeszítéseket illeti, az Északi Integrált Fejlesztési Ügynökség és a Cabo Delgado Újjáépítési Terv ígéretes elemei voltak a felkelés elleni műveleteknek. Ezek olyan kormányzati programok, amelyek a régió átfogó fejlesztését célozzák. Mindazonáltal, bár az ígéretek gyakran jelentősek, az újjáépítés érdekében nincs „*összehangolt, erőteljes és átfogó erőfeszítés*” ([URL6](#)). A kormány fejlesztési válaszának elégtelenségét mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy a legalapvetőbb szükségletek, mint például a szállás és az élelem, továbbra is tömegeknek elérhetetlenek a régióban. Az ENSZ Mozambikra vonatkozó humanitárius válaszügyterve 2023-ban mindössze 36%-ban volt finanszírozva ([Gould, 2023](#)), 2024-re több mint 413 millió dollárra van szükség, 2024 márciusának végére pedig a finanszírozás kevesebb mint 11%-át fedezték ([URL7](#)). Az ENSZ Élelmezési Világprogramja (WFP) arra figyelmeztetett, hogy csökkentenie kell a tartományban kiosztott élelmiszeradagok számát, mivel a források csökkennek, így az élelmezési bizonytalanság továbbra is növekszik ([URL8](#)).

A kormány változatlanul egyoldalú katonai célú fókuszra az igényelt segítség típusában is megmutatkozik: halálos fegyvereket kérnek, miközben a „szociális” komponens kihagyása sokat mondó ([URL9](#)). A közeljövőben további nemzetközi fegyveres támogatás várható, a legutóbbi ígéret Algériából érkezett ([URL10](#)). Nem világos azonban, hogy a harcoló erők létszámának növelése fenntartható megoldást jelenthet-e, különösen, mivel a SADC-erők kivonása küszöbön áll ([Gruzd, 2024](#)).

Ezek a jellemzők – mind a fejlődés hiánya, mind pedig a fegyveres erők átalakításával szembeni folyamatos ellenállás – azt jelzik, hogy a mozambiki kormány még mindig úgy véli, hogy katonai eszközökkel is meg tudja oldani a Cabo Delgado-i felkelést. A katonai győzelmek azonban csak egy részét képezik a felkelés elleni műveleteknek, amelyek a szükséges fizikai biztonságot biztosítják a felkelés strukturális okait kezelő programokhoz. Egy másik kérdés, amelyet a központi kormányzat úgy tűnik nem értékelt, hogy a kitörés pillanatában az erőszakos szélsőségeseknek több évük volt arra, hogy „*toborozzák, indoktrinálják, átmossák az agyukat és átalakítsák*” a tagjaikat (Mangena & Pherudi, 2019.). Emilia Columbo (2020) szerint az a munka, amelyet a dzsihadista csoport 2017 előtt végzett, a csoport „szilárd alapjainak” bizonyítéka, amelyeket a csoport megalakulási időszakában fektettek le. Az a tény, hogy Maputo

még mindig gyors és tartós változásokat vár a katonai kampányoktól, a helyzet súlyosságának és összetettségének súlyos félreértéséről ad tanúbizonyságot.

Következtetés

Ez a tanulmány hangsúlyozta az információ iránti nyitottság és a rugalmasság kritikus fontosságát az erőszakos felkelés kezelésében Cabo Delgado tartományban, Mozambikban. A felkelést kiváltó okok, a kormányzati válaszok és a közelmúltbeli fejlemények elemzése során nyilvánvalóvá válik, hogy az egydimenziós, militarizált megközelítés nem megfelelő a felkelés megfékezéséhez és az annak hátterében álló problémák kezeléséhez.

Az első szakasz bemutatta az északi tartományban uralkodó körülményeket, a felkelés kitöréséhez vezető katalizátorokat, és azzal érvelt, hogy a kormány nem foglalkozott a felkelés mögöttes okaival. A második rész a kormány első éveiben alkalmazott, túlnyomórészt katonai válaszlépéseit elemezte, és azt állította, hogy a kormány keménykezű válasza nem érte el a célját. A harmadik rész a 2023-as év folyamán és 2024 első három hónapjában bekövetkezett fejleményekről számolt be, bemutatva, hogy a jelek szerint az egyetlen fél, amely ténylegesen tanul és alkalmazkodik, a felkelők.

Fontos hangsúlyozni a tanulmány korlátait – még a helyszíni kutatást is – akadályozza az a „*kikényszerített titoktartás*” (Matsinhe & Valoi, 2019), amelyet a kormány a régióra kényszerít. Nevezetesen, 2019-ben újságírókat és tudósokat „*tartóztattak le és kínóztak meg a biztonsági erők*” (Mutasa & Muchemwa, 2022). Emellett, miközben a helyzet a helyszínen gyorsan változik, a városok és falvak rövid idő alatt többször is gazdát cserélhetnek, és mint minden katonai övezet esetében, a rendelkezésre álló információk ellentmondásosak és gyakran megbízhatatlanok. Ha megfelelő megközelítést akarunk találni a felkelés felszámolására, pontosabb és részletesebb információkra van szükségünk, ezért az átláthatóság létfontosságú a mozambiki állam számára.

Az ebben a tanulmányban bemutatott fő téma az információ szabad áramlásának központi szerepe. A Cabo Delgado-i körülmények jól ismertek voltak, a társadalmi feszültségek jól dokumentáltak, a katonaság keménykezű válaszlépései köztudomásúan kontraproduktívak, a korrupció és az arrogancia pedig gyakran szolgáltak robbanóanyagként a feszült helyzetben. A felkelés kialakulásával a szakértők és a nemzetközi partnerek mind rámutattak a holisztikus megközelítés fontosságára, és arra, hogy a felkelésnek nem csak a tüneteit, de az okait is kezelni kell. Azonban mindezek a figyelmeztetések és tanácsok süket fülekre találtak, vagy a képesség, vagy az akarat hiánya miatt.

Az elkövetkező időszakban a mozambiki kormánynak mindenképpen át kell alakítania stratégiáját a változó körülmények viszonylatában a helyi közösségektől, az ezzel foglalkozó szakértőktől és a nemzetközi partnerektől kapott visszajelzések alapján. Ennek az alkalmazkodásnak nemcsak katonai taktikákat, hanem az elégedetlenséget kiváltó okok megszüntetését célzó átfogó társadalmi-gazdasági fejlesztési kezdeményezéseket is magában kell foglalnia.

Ezen túlmenően a felkelés hatékony leküzdéséhez elengedhetetlen a fokozott nemzetközi támogatás és együttműködés, tekintettel annak regionális biztonsági vonatkozásaira és a modern biztonsági fenyegetések összekapcsolódó jellegére. Az olyan kihívások leküzdése, mint a kormányzati titoktartás és az információáramlás korlátozása, kulcsfontosságú a megalapozott döntéshozatal és a hatékony válaszok kidolgozásának megkönnyítése szempontjából.

A 2024-es év első három hónapja azt mutatta, hogy a felkelés még messze nem győzetett le. Ha a mozambiki kormány továbbra is a szűklátókörű militarizmus útját járja, Cabo Delgado továbbra is egy gennyes seb marad Kelet-Afrikában, ahonnan a szélsőséges erőszak vírusát az egész régió elkaphatja.

Felhasznált irodalom

- Alberdi, J. & Barroso, M. (2021). Broadening the analysis of peace in Mozambique: Exploring emerging violence in times of transnational extractivism in Cabo Delgado. *Global Society*, 35(2), 229–246. <https://doi.org/10.1080/13600826.2020.1772730>
- Amnesty International. (2021). *‘What I saw is death’: War crimes in Mozambique’s forgotten Cape*. Amnesty International.
- Azani, E. & Duchan, D. (2020). The expansion of radical Islam in Africa: Mozambique as a case study. *International Institute for Counter-Terrorism (ICT)*. <http://www.jstor.org/stable/resrep30932>
- Barnett, J. (2020). The “Central African” jihad: Islamism and nation-building in Mozambique and Uganda. *The Hudson Institute*. <https://www.hudson.org/node/43467>
- Boerekamp, E. S., dos Muchangos, A., & Singh, A. (2022). Violent extremism in Mozambique: Drivers and links to transnational organised crime. *Institute for Security Studies*. https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/sar-51_2.pdf
- Bonate, L. J. K. (2009). Transformations de l’islam à Pemba au Mozambique. *Afrique Contemporaine*, 231(3), 61–76. <https://doi.org/10.3917/afco.231.0061>
- Columbo, E. (2020, October 9). The secret to the northern Mozambique insurgency’s success. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2020/10/the-secret-to-the-northern-mozambique-insurgencys-success/>

- Columbo, E. (2024). Mozambique's Islamist insurgency is making a comeback. *World Politics Review*. <https://www.worldpoliticsreview.com/mozambique-insurgency-conflict/?one-time-read-code=2842851711441844109649>
- Dembele, Y. (2020). Mozambique: Islamic insurgency: In-depth analysis of Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah (ASWJ). *World Watch Research: Open Doors International*. https://www.opendoors.de/sites/default/files/2020-07_Open_Doors_Report_Mozambique-Islamic-militancy-WWR.pdf
- Dos Santos, F. A. (2020). War in resource-rich northern Mozambique – Six scenarios. *CMI Insight*. <https://www.cmi.no/publications/file/7231-war-in-resource-rich-northern-mozambique-six-scenarios.pdf>
- Doxsee, C., Palmer, A., & McCabe, R. (2024). Endnotes. In *Global terrorism threat assessment 2024* (pp. 95–128). *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*. <http://www.jstor.org/stable/resrep57903.12>
- Estelle, E. & Darden, J. T. (2021). Assessing the northern Mozambique insurgency. In *Combating the Islamic State's spread in Africa: Assessment and recommendations for Mozambique* (pp. 5–16). *American Enterprise Institute*. <http://www.jstor.org/stable/resrep30196.5>
- Faleg, G. (2019). Conflict prevention in Mozambique: Can there be peace after the storm? *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*. <http://www.jstor.org/stable/resrep21127>
- Feller, G. (2021). An overview of foreign security involvement in Mozambique. *Defence Web*. <https://www.defenceweb.co.za/joint/diplomacy-a-peace/an-overview-of-foreign-security-involvement-in-mozambique/>
- Forster, P. K. (2020). Jihadism in Mozambique: The enablers of extremist sustainability. *Small Wars Journal*. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/jihadism-mozambique-enablers-extremist-sustainability>
- Gould, T. (2023). "It's Every Man for Himself": Mozambique's Humanitarian Crisis Deepens as Aid Funding Is Slashed. *Zitamar News*. <https://www.zitamar.com/its-every-man-for-himself-mozambiques-humanitarian-crisis-deepens-as-aid-funding-is-slashed/>
- Gruzd, S. (2024). Mozambique jihadis bring terrorism to SA's doorstep. *Jewish Report*. <https://www.sajr.co.za/mozambique-jihadis-bring-terrorism-to-sas-doorstep/>
- Gunaratna, R. & Pethő-Kiss, K. (2023). Future trajectories for emerging radical Islamist and far-right trends. In *Terrorism and the pandemic: Weaponizing of COVID-19* (NED-New edition, 1, pp. 120–136). *Berghahn Books*. <http://www.jstor.org/stable/jj.2809000.10>
- Habibe, S., Forquilha, S., & Pereira, J. (2019). Islamic radicalisation in northern Mozambique: The case of Mocimboa da Praia. *IESE Scientific Council*. https://www.iese.ac.mz/wp-content/uploads/2019/12/cadernos_17eng.pdf
- Hayson, S. (2018). Where crime compounds conflict: Understanding northern Mozambique's vulnerabilities. *Global Initiative against Transnational Organized Crime*. <https://express.adobe.com/page/7dfGwvxm72mKL/>
- Heyen-Dubé, T. & Rands, R. (2022). Evolving doctrine and modus operandi: Violent extremism in Cabo Delgado. *Small Wars & Insurgencies*, 33(3), 437–466. <https://doi.org/10.1080/09592318.2021.1936956>

- International Crisis Group. (2022). Winning peace in Mozambique's embattled north. *International Crisis Group*. <http://www.jstor.org/stable/resrep39702>
- Israel, P. (2020, May 4). Making sense of Mozambique's brutal insurgency. *The Mail & Guardian*. <https://mg.co.za/africa/2020-05-04-making-sense-of-mozambiques-brutal-insurgency/>
- Larnerd, N. J. & Columbo, E. (2023). Evaluating Mozambique's security, humanitarian, and funding landscape. *Center for Strategic & International Studies*. <https://www.csis.org/analysis/evaluating-mozambiques-security-humanitarian-and-funding-landscape>
- Lea, J. (2023). Private military force in the Global South: Mozambique and Southern Africa. In R. P. Cavalcanti, P. Squires, & Z. Waseem (Eds.), *Southern and postcolonial perspectives on policing, security and social order* (1st ed., pp. 304–321). Bristol University Press. <https://doi.org/10.2307/jj.3102547.21>
- Lister, T. (2021). The March 2021 Palma attack and the evolving jihadi terror threat to Mozambique. *Combating Terrorism Center at West Point*. <https://ctc.westpoint.edu/the-march-2021-palma-attack-and-the-evolving-jihadi-terror-threat-to-mozambique/>
- Love, J. (2023, March 6). When private military operations fail: The case of Mozambique. *Oxford Political Review*. <https://oxfordpoliticalreview.com/2023/03/06/when-private-military-operations-fail-the-case-of-mozambique/>
- Lucey, A. & Patel, J. (2021). Paying the price – Financing the Mozambican insurgency. *The Institute for Justice and Reconciliation*.
- Mangena, B. & Pherudi, M. (2019). Disentangling violent extremism in Cabo Delgado Province, northern Mozambique: Challenges and prospects. In A. Tschudin, S. Buchanan-Clarke, L. Coutts, S. Russell, & T. Mandla (Eds.), *Extremisms in Africa* (pp. 348–365). Tracey Macdonald Publishers.
- Matsinhe, D. M. & Valoi, E. (2019). The genesis of insurgency in northern Mozambique. *ISS Southern Africa Report*, 27. <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/sar-27.pdf>
- Meek, S., & Nene, M. (2021). Exploring resource and climate drivers of conflict in northern Mozambique. *South African Institute of International Affairs*. <http://www.jstor.org/stable/resrep34145>
- Mooloo, N. (2023, April 26). Mozambique legalizes militia to fight insurgency in north. *Human Rights Watch*. <https://www.hrw.org/news/2023/04/26/mozambique-legalizes-militia-fight-insurgency-north>
- Morier-Genoud, E. (2020). The jihadi insurgency in Mozambique: Origins, nature and beginning. *Journal of Eastern African Studies*, 14(3), 396–412. <https://doi.org/10.1080/17531055.2020.1789271>
- Muchemwa, C. & Harris, G. T. (2019). Mozambique's post-war success story: Is it time to revisit the narrative? *Democracy and Security*, 15(1), 25–48. <https://doi.org/10.1080/17419166.2018.1517336>
- Mutasa, M. N. & Muchemwa, C. (2022). Ansar al-Sunna Mozambique: Is it the Boko Haram of Southern Africa? *Journal of Applied Security Research*, 17(3), 332–351. <https://doi.org/10.1080/19361610.2021.1882281>

- Nhamirre, B. (2021). Will foreign intervention end terrorism in Cabo Delgado? *Institute for Security Studies*. <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/policy-brief-165.pdf>
- OCHA. (2023). Mozambique: The cost of inaction (October 2023). *Relief Web*. <https://reliefweb.int/report/mozambique/mozambique-cost-inaction-october-2023>
- OCHA. (2024). Mozambique: Displacement in northern Cabo Delgado – Situation report No. 1 (as of 15 March 2024). *Relief Web*. <https://reliefweb.int/report/mozambique/mozambique-displacement-northern-cabo-delgado-situation-report-no-1-15-march-2024>
- Opperman, J. (2024a, February 11). [Online post on X (formerly Twitter)]. X. <https://twitter.com/Jasminechic00/status/1757317227462742356>
- Opperman, J. (2024b, February 19). [Online post on X (formerly Twitter)]. X. <https://twitter.com/Jasminechic00/status/1766079870621065667>
- Pitcher, M. A. (2020). Mozambique elections 2019: Pernicious polarization, democratic decline, and rising authoritarianism. *African Affairs*, 119(476), 468–486. <https://doi.org/10.1093/afraf/adaa012>
- Stefanovszky, A. (2021). A dzsihad térnyerése Délkelet-Afrikában: Komplex biztonsági válság Mozambikban. *Szakmai Szemle*, 19(4), 21–40.
- UNICEF. (2024). UNICEF Mozambique flash update No. 4 – 13 March 2024. *Relief Web*. <https://reliefweb.int/report/mozambique/unicef-mozambique-flash-update-no-4-13-march-2024>

A cikkben szereplő online hivatkozások

- URL1: *Cabo Ligado Monthly: January 2023*. <https://www.caboligado.com/monthly-reports/cabo-ligado-monthly-january-2023>
- URL2: *Cabo Ligado Monthly: March 2023*. <https://www.caboligado.com/monthly-reports/cabo-ligado-monthly-march-2023>
- URL3: *Cabo Ligado Monthly: August 2023*. <https://www.caboligado.com/monthly-reports/cabo-ligado-monthly-august-2023>
- URL4: *Cabo Ligado Monthly: January 2024*. <https://www.caboligado.com/monthly-reports/cabo-ligado-monthly-january-2024>
- URL5: *Cabo Ligado Monthly: February 2024*. <https://www.caboligado.com/monthly-reports/cabo-ligado-monthly-february-2024>
- URL6: *Cabo Ligado Monthly: February 2023*. <https://www.caboligado.com/monthly-reports/cabo-ligado-monthly-february-2023>
- URL7: *Mozambique – Country Overview*. <https://www.unocha.org/mozambique>
- URL8: *WFP Palais Briefing Note: A Deepening Humanitarian Crisis in Mozambique as Resources Shrink and Needs Increase*. <https://www.wfp.org/news/wfp-palais-briefing-note-deepening-humanitarian-crisis-mozambique-resources-shrink-and-needs>
- URL9: *Mozambique Calls on EU to Provide Lethal Equipment Against Terrorism*. <https://africa.com/stories/202403010433.html>

URL10: *Mozambique to Receive Support from Algeria in Anti-Terror Fight*. <https://www.africanews.com/2024/03/04/mozambique-to-receive-support-from-algeria-in-anti-terror-fight/>

URL11: *Cabo Ligado Monthly: February 2024*. <https://www.caboligado.com/monthly-reports/cabo-ligado-monthly-february-2024>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Gergely K. (2025). Elfeledett tartomány – szélsőséges erőszak Észak-Mozambikban. *Belügyi Szemle*, 73(3), 647–664. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2025.v73.i3.pp647-664>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerző nem jelentett összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerző nem kapott pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Jelen cikkhez nem kapcsolódik adatkészlet.

Nyílt hozzáféréssel szemmel szemléltetés

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Gergely Károly, aki a karoly.gergely@mfa.gov.hu e-mail címen érhető el.